

ابوالقاسم آزاد مراغه‌ای؛ تجددگرایی که از اصل خویش دور ماند

۷ بهمن ۱۴۰۰ ساعت ۲۱:۵۳

آزاد مراغه‌ای در پی این تصمیم خود جمعیتی به نام گروه طرفداران الفبای آسان را در تهران و شهرستانها تشکیل داد و خود نیز دبیر این گروه شد. او برای جلب نظر نمایندگان مجلس دوره چهاردهم کتابی تحت عنوان الفبای آسان تألیف کرد تا شاید خط پیشنهادی وی مورد بررسی قرار گیرد و در مجلس پانزدهم به عنوان یک طرح قانونی مطرح و تصویب شود. در این کتاب به ذکر معایب خط فارسی پرداخت و خط پیشنهادی را یکی از عوامل پیشرفت معرفی کرد...

ابوالقاسم آزاد مراغه‌ای فرزند میرزا عبدالمحمد ثقه‌الاسلام در دی ماه ۱۲۶۱ش در مراغه متولد شد. پس از پایان تحصیلات ابتدائی و متوسطه در مراغه در سن هفده سالگی از سوی پدر راهی نجف شد تا به کسوت روحانیت درآید. در نجف نزد آیت الله ملا محمد کاظم خراسانی و شیخ حسن ممقانی و فاضل شریانی به مدت پنج سال و نیم به تحصیل پرداخت و با کسوت روحانیت به ایران بازگشت. ۱. اما به رُغم میل پدر از روحانیت کناره گرفت، به تهران رفت و به آموزگاری و فراگیری زبان فرانسه مشغول شد. ۲. آزاد مراغه‌ای دو سال در تهران بود و سپس برای فراگرفتن علوم جدید راهی اروپا شد. در باکو همراه با چند تن دیگر از ایرانیان مدرسه‌ای تأسیس کرد ۳ و مدت یازده سال به سیاحت و اقامت در کشورهای ترکیه، یونان، مصر، فرانسه، انگلستان، هندوستان و... پرداخت. در ایام اقامت در انگلستان به فکر تغییر خط فارسی افتاد؛ این در زمانی بود که اندیشه تغییر خط و زبان فارسی از مدتی پیش در بین برخی از تجددگرایان ایرانی باب شده و مورد بحث بود. او با همین تفکر به ساختن لغات فارسی پرداخت. از انگلستان راهی هندوستان شد و در کالج علیگر به آموزش زبان انگلیسی پرداخت ۴ و به همکاری با روزنامه حبل‌المتین نیز مشغول شد. در پنج سالی که در هند اقامت داشت، با توجه به زمینه مساعد موضوع واژه‌سازی در هند و دسترسی آسان به فرهنگهایی چون دساتیر و برهان قاطع، مجموعه‌ای از هشت هزار لغت فارسی به همراه با معادل انگلیسی آنها تحت‌العنوان فرهنگ نوبهار ایران ۵ فراهم کرد. ۶. آزاد مراغه‌ای خود مدعی است که از سوی کمپانی‌های انگلیسی به وی پیشنهاد انتشار این فرهنگ داده شد ولی او قصد داشت «آن را برای برادران ایرانی به ایران ارمغان» ببرد. ۷. در هند روابط نزدیکی با فرمانفرمای هند لرد هاردینگ برقرار کرد و مورد اعتماد وی قرار گرفت. ۸.

تجددگرایی که از اصل خویش دور ماند!

ابوالقاسم آزاد مراغه‌ای در آغاز جنگ جهانی اول در حالی که به هشت زبان و با خطوط باستانی ایران مسلط بود به ایران بازگشت. در ایران به استخدام وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه درآمد ۹ و مدتی نیز در روزنامه ارشاد به نگارش سلسله مقالاتی تحت عنوان «گفتار پارسی» به مسائل مختلفی چون مالیات، روزنامه خوانی و زبان پرداخت و در این مقالات از کلمات

فرهنگ خود استفاده می‌آورد تا «گوش مردم را به این کار آشنا» کند. ۱۰ در این اوقات بود که بنا به تشویق دیگر مروجان اندیشه تغییر خط و باستان‌گرایی در سال ۱۲۹۴ش نامه پارسی را منتشر کرد. اولین شماره آن در یکم خرداد ۱۳۳۵/۵ ۱۷ ماه هشتم تازی ۱۳۳۴ / ۲۹ خرداد ۱۲۹۵ در تهران منتشر شد و آزاد در مقدمه‌های خطاب به مادر میهن از اینکه زبان شیوا و شیرین فارسی به زبان تلخ بیگانگان در آمیخته شکوه کرد. ۱۱ سپس به انگیزه نگارش این نشریه پرداخت و از حمایت «ایرانیان پاک‌نژاد و پارسی‌خواه» یاد کرد. این نشریه اولین نشریه‌ای بود که در آن یکسره از واژگان فارسی مهجور استفاده می‌آشد. قصد آزاد این بود که در هر شماره مجله صفحه‌ای را به واژگان فرهنگ خود اختصاص دهد و از اولین شماره در مقابل واژگان جدید معنی آن را آورد و ابوالحسن میرزا شیخ‌الرئیس قاجار نیز قطعه‌ای در وصف آزاد و تحسین اقدامش سرود. افراط وی در باستان‌گرایی به حدی بود که از تاریخ باستانی که مبدأ آن تاجگذاری کیومرث بود ۱۲ استفاده می‌آورد اما در چند شماره نخست نام ماه‌های عربی را به کار نمی‌آورد. این نشریه دو سال انتشار یافت و در آن از افرادی چون شیخ‌الرئیس، مجدالاسلام کرمانی و اعتصام‌الدوله مطلب منتشر می‌آشد؛ و کسانی چون مستوفی‌الممالک و محمدولی‌آخان سپه‌سالار اعظم و سردار مؤید نیز به آن کمک مالی می‌آوردند. آزاد مراغه‌ای به پاس انتشار این نشریه موفق به دریافت نشان علمی دانش از سوی وزارت معارف شد. ۱۳

ابوالقاسم‌آخان آزاد مراغه‌ای در حین انتشار روزنامه به دموکراتها پیوست و در محافل مختلف به نطق در مخالفت با دولت وثوق‌الدوله می‌پرداخت. او پس از نامه پارسی مدت کوتاهی به انتشار روزنامه‌ای به نام آسایش اقدام کرد. اولین شماره این روزنامه در ربیع‌الاول ۱۳۳۸ق/ حمل ۱۲۹۹ منتشر شد؛ اما هیجده شماره بیشتر از آن انتشار نیافت. علت توقیف نشریه فعالیت‌های سیاسی آزاد مراغه‌ای در حزب دموکرات در مخالفت با دولت وثوق‌الدوله بود که منجر به دستگیری وی شد. ۱۴ آزاد مدتی در حبس بود و پس از آزادی امتیاز این روزنامه را به میرزا ابوطالب شیروانی بنان‌السلطنه واگذار کرد، خود با همیاری همسرش شهناز رشیده دختر میرزا حسن رشیده در اسد ۱۲۹۹ش نشریه‌ای به نام نامه بانوان منتشر کرد. این نشریه در زمانی منتشر شد که آزاد مراغه‌ای از مدتی قبل انجمنی مخفی تحت عنوان مجمع کشف حجاب ۱۵ تأسیس کرده بود و جلسات این انجمن با حضور زنان و مردان در منزل وی و دیگر اعضاء انجمن تشکیل می‌شد. در این جلسات افرادی چون یحیی دولت‌آبادی شرکت می‌کردند و به بحث و گفت‌وگو در خصوص «معایب حجاب» ۱۶ می‌پرداختند. این مجمع پس از مدتی فعالیت از سوی شهربانی منحل و آزاد نیز دستگیر و مدتی محبوس شد؛ ۱۷ فعالیت‌های او برای کشف حجاب چهار بار او را راهی زندان و تبعید کرد. ۱۸

آزاد در نشریه نامه بانوان بار دیگر صفحه‌ای را به فرهنگ لغات خود که آن را فرهنگ آزاد نام داده بود اختصاص داد. این نشریه نزدیک به یک سال منتشر شد و پس از توقف انتشار آن، ابوالقاسم‌آخان از تهران تبعید شد ۱۹ و به تبریز رفت. در ۲۲ عقرب ۱۳۰۰ تقاضای انتشار نشریه‌ای هفتگی کرد که نام آن آزاد و مرام آن سیاسی و ادبی و اجتماعی بود ۲۰ و امتیاز این نشریه را به شرط آنکه «خلاف مصلحت وقت چیزی ننویسند» ۲۱ گرفته اما پس از انتشار شش شماره دستور توقیف آن صادر شد. علت توقیف این بود که بنا به دستور «ریاست وزراء عظام مقرر گردیده که تا موقع تکمیل قانون مطبوعات وزارت معارف از صدور امتیاز به جراید خودداری کند». ۲۲ اجازه انتشار مجدد این روزنامه در بهمن ۱۳۰۰ صادر شد. ۲۳ روزنامه آزاد آخرین تلاش مطبوعاتی ابوالقاسم آزاد مراغه‌ای بود؛ ولی فعالیت وی در خصوص رفع حجاب همچنان ادامه داشت و او همراه با همسرش در محافل ضد حجاب شرکت می‌جستند. ۲۴

اما در خصوص فرهنگ زبان خود همچنان پیگیر بود و در ۱۳۰۳ش مکتوبی به مجلس و هیئت دولت نوشت و در آن تقاضا کرد دولت او را برای فراگرفتن بیشتر زبانهای باستانی همراه با چهار فرزند خود به اروپا اعزام کند و هزینه برای وی در نظر

گردد. ۲۵. همچنین مبلغی از سوی وزارت معارف برای تحریر و تدوین فرهنگ وی که حال دیگر آن را آزاد نام نهاده بود در نظر گرفته شد. ۲۶. آزاد که متوجه گرایشهای باستان گرایانه سردار سپه نخست وزیر وقت بود در نامه ای از وی خواست تا با تأمین بودجه برای اعزام وی به هندوستان جهت فراگرفتن بیشتر زبان باستانی موافقت خود را اعلام کند تا «دولت محبوب سردار سپه ثانی اردشیر بابکان» ۲۷ شود. این تقاضاهای وی راه به جایی نبرد و او، با آنکه از اولین کسانی بود که موضوع تأسیس «انجمن واژه‌سازی» را مطرح کرد اما در فرهنگستان زبان فارسی جایی نداشت. ۲۸. گرچه از فعالیت مطبوعاتی دست برداشته بود ولی در سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۱ گاهی با روزنامه مردم ارگان حزب توده همکاری مینمود. ۲۹.

الفبای پیشنهادی آزادمرآغه ای

آزادمرآغه ای در پی این تصمیم خود جمعیتی به نام گروه طرفداران الفبای آسان را در تهران و شهرستانها تشکیل داد و خود نیز دبیر این گروه شد. او برای جلب نظر نمایندگان مجلس دوره چهاردهم کتابی تحت عنوان الفبای آسان تألیف کرد تا شاید خط پیشنهادی وی مورد بررسی قرار گیرد و در مجلس پانزدهم به عنوان یک طرح قانونی مطرح و تصویب شود. ۳۰. در این کتاب به ذکر معایب خط فارسی پرداخت و خط پیشنهادی را یکی از عوامل پیشرفت معرفی کرد. ابوالقاسم آزادمرآغه ای در پنجم خرداد ۱۳۲۵ در حالی که نه فرهنگش به چاپ رسیده و نه نسخه پیشنهادی وی در خصوص تغییر خط راه به جایی برده بود در تهران درگذشت. از او اثر چاپ شده به جا مانده است: الفبای آسان و رهنمای نوعروسان. ۳۱.

پی نوشتها:

۱. محمد صدرهاشمی. تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان، کمال، ۱۳۶۳. ج ۱، صص ۱۴۱-۱۴۲.
۲. ایرج افشار، «یادی از ابوالقاسم آزادمرآغی»، آینده. س ۱۸، ش ۱۲-۷. صص ۴۰۶-۴۰۵.
۳. همان.
۴. تاریخ جراید و مطبوعات ایران. ج ۴، ص ۲۶۳.
۵. فرهنگ دیگری به همین نام در ۱۳۰۸ش و در پنج جلد توسط محمدعلی تبریزی خیابانی در تبریز منتشر شد. این فرهنگ نیز شامل کلمات فارسی سره بود.
۶. تاریخ جراید و مجلات. ج ۴، ص ۲۶۳.
۷. همان.
۸. ابوالقاسم آزادمرآغهای، «ویرانی ایران از چیست»، نامه پارسی، ش ۱۵، ۲۰ ربیع‌الاول ۱۳۳۵ تازی، ص ۱.
۹. سند شماره ۲-۲۴۴۷۰-۶، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
۱۰. تاریخ جراید و مجلات ایران. ج ۴، ص ۲۶۵.
۱۱. تاریخ جراید و مطبوعات. ج ۴، ص ۲۶۳.
۱۲. علیرضا دولتشاهی، «آزاد مرآغهای و پارس‌النویسی»، جهان کتاب، س ۲، ش ۷-۸. صص ۵۰-۵۱.
۱۳. نامه پارسی. ش ۱۴، ۵ ربیع‌الاول ۱۳۳۵.
۱۴. خاطرات سیاسی و تاریخی. تهران، فردوسی، ۱۳۶۲. ص ۱۹۸؛ تاریخ جراید و مجلات ایران. ج ۱، ص ۱۵۱.

۱۵. مرتضی سیفی تفرشی. پلیس خفیه ایران. تهران، ققنوس، ۱۳۶۸. ص ۱۰۲.
۱۶. یحیی دولتآبادی. حیات یحیی. تهران، فردوسی و عطار، ۱۳۶۲. ج ۴، ص ۴۳۳.
۱۷. پلیس خفیه ایران. ص ۱۰۲.
۱۸. «درگذشت یک مرد دانشمند»، اطلاعات هفتگی، س ۶، ش ۲۵۷، ۲۴ خرداد ۱۳۲۵. ص ۱۸.
۱۹. اسناد مطبوعات ۱۲۸۶-۱۳۲۰. به کوشش کاوه بیات و مسعود کوهستان‌نژاد. تهران، سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۲. ج ۱، ص ۲۷۱.
۲۰. اسناد مطبوعات. ج ۱، ص ۱۵.
۲۱. همان، ج ۱، ص ۱۶.
۲۲. همان.
۲۳. همان.
۲۴. به روایت سعید نفیسی. به کوشش علیرضا اعتصام. تهران، مرکز، ۱۳۸۱. ص ۱۷۰.
۲۵. سند شماره ۲-۴۴۷۰-۱۳. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
۲۶. سند شماره ۲-۴۴۷۰-۵. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
۲۷. سند شماره ۲-۴۴۷۰-۸. مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
۲۸. علیرضا دولتشاهی، «آزاد مراغه‌ای و نامه پارسی»، جهان کتاب، سال دوم، ش ۷-۸. ص ۵۱.
۲۹. انور خامه‌ای. خاطرات سیاسی. تهران، گفتار، ۱۳۷۲. ص ۲۶۵.
۳۰. الفبای آسان. ص ۱.
۳۱. خانابا مشار. مولفین کتب چاپی فارسی و عربی. تهران، ۱۳۴۰. ج ۱، ص ۲۲۵.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۴۸۶۲۶/ابوالقاسم-مراغه-آزاد-تجددگرایان-خویشاصل-تجددگرایان>